

تبیین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران*

سعید زنگنه شهرکی^۱ - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران
باقر فتوحی مهربانی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۱۵

چکیده

با در نظر گرفتن مفاهیمی همچون اقتصاد خلاق، صنایع خلاق، محیط خلاق، طبقه خلاق و شهر خلاق و ارائه این مفاهیم توسط سیاست‌گذاران و مشاوران آن‌ها، عصر حاضر در حال یک گذار اقتصادی-اجتماعی است. گذاری که در آن خلاقیت موتور محرکه رشد اقتصاد شهری، منطقه‌ای و ملی است هدف تحقیق حاضر تدوین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران است. در این تحقیق جمع‌آوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای-اسنادی و پیمایشی بوده است. تعداد نمونه‌ها نیز ۱۵ نفر به صورت غیر تصادفی هدفمند از جامعه آماری پژوهشگران شهر خلاق انتخاب و از روش دلفی در قالب نظرات خبرگان جهت تدوین الگوی موردنظر استفاده گردیده است. حاصل نظرات خبرگان ۶۳ شاخص در ۵ مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق، امکانات محیطی، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی‌شدن جهت حرکت تهران به سمت شهر خلاق استخراج گردید. همچنین حاصل از نتایج تحقیق و تلخیص و تدقیق آن‌ها سه راهبرد "طبقه خلاق"، "صنایع خلاق و دانش‌بنیان" و "گردشگری خلاق" جهت تحقق شهر خلاق در تهران شناسایی و استخراج گردید. در زمینه راهبرد طبقه خلاق تأکید بر پرورش، حفظ و جذب این نیرو است اما اولویت با حفظ و نگهداری این سرمایه انسانی خلاق و نوآور است. راهبرد صنایع خلاق و دانش‌بنیان به دنبال افزایش سهم اقتصادی این صنایع است. همچنین در راهبرد گردشگری خلاق، تأکید بر حداکثر جذب گردشگران داخلی و خارجی است. دستیابی به سه راهبرد مذکور نیز از طریق ۵ مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق، امکانات محیطی، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی‌شدن و زیر شاخص‌های مربوط به آن‌ها است که تأثیری مستقیم در تحقق سه راهبرد مذکور دارند و هر یک از آن‌ها نیز بر یکدیگر تأثیر و تأثر متقابل دارند.

واژگان کلیدی: شهر خلاق، طبقه خلاق، صنایع خلاق، گردشگری خلاق، شهر تهران.

*. این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی با عنوان "تدوین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران و تعیین جایگاه بین‌المللی آن" است. که با تصویب و حمایت مالی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور انجام گرفته است.

مقدمه

با در نظر گرفتن مفاهیمی همچون اقتصاد خلاق، صنایع خلاق، محیط خلاق، طبقه خلاق و شهر خلاق و ارائه این مفاهیم توسط سیاست‌گذاران و مشاوران آن‌ها، عصر حاضر در حال یک گذار اقتصادی-اجتماعی است. گذاری که در آن خلاقیت موتور محرکه رشد اقتصاد شهری، منطقه‌ای و ملی است. خلاقیت بازتاب‌های زیادی را در مطالعات شهری و منطقه‌ای به دست آورده است. خلاقیت شهری به‌عنوان یک چتر در نظر گرفته شود، مفهومی که به تمام مفاهیم دیگر خلاقیت همچون «طبقه خلاق»، «صنایع خلاق»، «محیط خلاق» و «شهر خلاق» اشاره دارد. از دیدگاه خلاقیت شهری سؤال اساسی این است که «چرا برخی مکان‌ها (شهرها و مناطق) برای فعالیت‌های جدید و خلاق نسبت به سایر مکان‌ها جذاب‌تر هستند؟» و عوامل اساسی مکانی برای جذب فعالیت‌های جدید و خلاق کدام‌اند (Girard et al, 2011; 24). به‌عبارتی دیگر می‌توان گفت که توجه به ابعاد محیطی و مکانی خلاقیت طیف وسیعی از مطالعات را به وجود آورده که در مفهوم شهر خلاق نمود یافته است (Florida, 2005; P.G. Hall & Raumplaner, 1998; Jacobs.). نظریه‌پردازان این حوزه با الهام از نظریاتی همچون نقش سرمایه انسانی در رشد اقتصادی، نقش سرمایه انسانی خلاق در به حرکت درآوردن چرخ‌های اقتصادی شهر و منطقه (Clark et al, 2002; Florida, 2002; Glaeser et al, 2001; Glaeser and Saiz, 2003; Jacobs, 1969; Lucas, 1988; Stolarick et al, 2012 Bellini et al, 2013; Florida, 2002; Jacobs, 1961; Manacorda et al, 2006; Putnam 2007;) Zachary, 2000)، نقش مداراگری و تساهل و تسامح در جذب انواع افراد و سبک‌های مختلف زندگی (Florida, 2012)، نقش امکانات و دارایی‌های محلی در جذب افراد خلاق (Crane, 2007; Florida, 2012) و نقش صنایع خلاق در رشد اقتصادی (UNCTAD, 2008) به نقش بی‌بدیل خلاقیت بر رشد شهری-منطقه‌ای به‌خصوص رشد اقتصادی آن‌ها تأکید کرده و از قرن ۲۱ با عنوان قرن شهرها، خلاقیت‌ها و ایده‌ها نام برده‌اند. در همین راستا آن‌ها معتقدند در اقتصاد خلاق امروزی ایده‌ها و سرمایه فکری جایگزین منابع طبیعی شده‌اند و خلاقیت انسانی منبع نهایی رشد اقتصادی است. همچنین معتقدند سرمایه انسانی خلاق به‌عنوان یک منبع نامحدود و همچنین به‌عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی تلقی می‌گردد که رقابت شهرها، مناطق و کشورها به‌طور فزاینده‌ای به جذب، حفظ و پرورش افراد مستعد به‌عنوان مثال نخبگان خلاق وابسته است (Ratiu, 2013: 126). یکی از نظریات مطرح در این زمینه نظریه طبقه خلاق ریچارد فلوریدا است که تحت عنوان سرمایه خلاق و نقش آن در رشد اقتصاد شهری-منطقه‌ای شناخته می‌شود (Florida, 2014; Mellander & Florida, 2008). فلوریدا کلید فهم جغرافیای جدید خلاقیت و تأثیرات آن بر شاخص‌های اقتصادی را در 4T می‌یابد که عبارت‌اند از: استعداد (سرمایه انسانی خلاق و بااستعداد)، تکنولوژی، تنوع و تسامح، دارایی‌ها و امکانات محلی (Florida, 2005; 2014). فلوریدا بیان می‌کند گشودگی به روی تنوع، ایده‌های جدید و افراد با سبک زندگی‌های مختلف مظهر وجود تسامح در یک مکان است (Florida, 2012). نوآوری تنها در مکان‌هایی که مردم پذیرای ایده‌های جدید و متفاوت هستند، ظهور پیدا می‌کند و این گشودگی بسیار مهم است و فلوریدا از آن به‌عنوان سومین T توسعه اقتصادی نام می‌برد (McCarthy, 2014). تسامح ناملموس‌ترین شاخصی است که فلوریدا به‌عنوان یکی از شاخص‌های توسعه اقتصادی بکار برده است. او برای سنجش تنوع و تسامح از سه شاخص بوهیمیان (هنرمندان با سبک زندگی خاص)، دیگ ذوب (درصد متولدین خارج، تنوع ادیان و نژادها) و گروه‌های دیگر (گروه‌هایی که مورد تبعیض قرار گرفته‌اند) استفاده می‌کند. او معتقد است برخورداری یک شهر یا منطقه از این شاخص‌ها نشان از باز بودن و گشودگی آن در مقابل افکار، ایده و سبک‌های مختلف زندگی است که به نوبه‌ای خود

طبقه خلاق بیشتری به این مکان‌ها جذب خواهد نمود (Florida, 2005; 2012). امکانات و دارایی‌های محلی به‌عنوان T چهارم توسعه در نظریه فلوریدا در نظر گرفته می‌شود. از نظر فلوریدا امکانات و دارایی‌ها محلی کیفیت زندگی را بالا برده و منجر به حفظ و جذب طبقه خلاق می‌گردد. در همین راستا تعدادی از مطالعات نشان داده‌اند که امکانات و کیفیت مکان می‌تواند مهم‌ترین متغیر پیش‌بینی کننده برای شهرها در جذب و حفظ سرمایه خلاق باشد (Marlet & Van Woerkens, 2004). فلوریدا از شهرها و مناطقی که در ۴ متغیر استعداد، تکنولوژی، تنوع و تسامح، دارایی‌ها و امکانات محلی در بالاترین سطح باشند با عنوان شهرهای خلاق یاد می‌کند. چرا که با توجه به نظریات به اثبات رسیده در این زمینه آن‌ها خواهند توانست بیشتر ظرفیت پرورش، حفظ و جذب سرمایه خلاق را به دست آورند و به تبع آن به رشد و توسعه‌ای شهری-منطقه‌ای بخصوص رشد اقتصادی دست یابند. در راستای مدل مذکور در بالا؛ دستیابی به رشد و توسعه شهری-منطقه‌ای بخصوص رشد اقتصادی به تبع سرمایه خلاق از طریق شهر خلاق، در سال‌های اخیر اهمیت مفاهیمی همچون اقتصاد خلاق و دانش‌بنیان، سرمایه انسانی خلاق و بااستعداد، کارآفرینی، تولید و اشتغال، جذب گردشگر به‌خصوص گردشگران خارجی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، تعامل سازنده با جهان، رتبه برتر در تولید علم و فناوری، تحقیق و توسعه، جهش علمی و فناورانه، بهبود محیط کسب‌وکار و اصلاح قوانین کسب‌وکار، حمایت از نخبگان علمی، فرهنگی و هنری، محیط فرهنگی و صنایع فرهنگی و ... به‌وضوح در اسناد فراداست و طرح‌های توسعه کشور در جهت تولید ثروت و رشد اقتصادی قابل مشاهده بوده است. در چشم‌انداز کلان‌شهر تهران در اسناد توسعه نیز تهران شهری دانش‌بنیان، هوشمند، جهانی و خلاق در نظر گرفته شده است که ارتباط آن با مفاهیم و شاخص‌های مرتبط با شهر خلاق را می‌رساند. ولی مشکلات زیستی همچون آلودگی (آب، خاک، هوا)، کاهش تنوع زیستی، اجتماعی: نابرابری اجتماعی، ناهنجاری‌های اجتماعی، عدم وجود تساهل و تسامح، اداری و نهادی: بوروکراسی عریض و طویل، قوانین پیچیده کسب‌وکار و مشکلات از این دست موانع مهمی را پیش پای سرمایه انسانی خلاق و بااستعداد به‌عنوان پیشران و موتور محرکه‌ای تحقق اهداف اسناد توسعه کشور و رشد شهری-منطقه‌ای می‌گذارد که مانع از به ثمر رسیدن خلاقیت و ابداع وی می‌شود و در برخی مواقع باعث مهاجرت وی می‌گردد. باین‌وجود شهرهای ایرانی به‌خصوص کلان‌شهر تهران به‌واسطه پیشینه تاریخی و بستر جغرافیایی متنوع دارای سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی بالایی است، این سرمایه‌ها و بسترهای طبیعی و جغرافیایی می‌تواند نقش مهمی در توسعه فرهنگی و در نهایت تحقق شهر خلاق داشته باشد. به‌طوری‌که در نظام شهری ایران کلان‌شهر تهران مکان استقرار صنایع مهم و همچنین مراکز دانشگاهی و پژوهشی است و نقش و جایگاهی ویژه در عرصه ملی و بین‌المللی ایفا می‌نماید و سهم عمده‌ای در بروز فعالیت‌های نوآورانه و عرصه اقتصاد خلاق دارد. علاوه بر این شهر تهران برخوردار از عناصر شهری مهمی چون بازار و بسیاری از اماکن فرهنگی، مراکز و نهادهای دولتی از قبیل وزارتخانه‌ها، کتابخانه، هتل و مسافرخانه، موزه‌ها و مراکز جذاب توریستی است که روزانه پذیرای جمعیت بسیاری از جمله طبقه خلاق شهر هست. از طرف دیگر، تهران به دلیل پایتخت بودن از زمان قاجار، از قدمت بالایی برخوردار بوده و بناهای تاریخی گذشته را در خود جای داده است. بنابراین در نظر گرفتن و شناسایی این توان‌ها و محدودیت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز حرکت این شهر به سمت شهر خلاق در دنیای در حال تغییر و تحول باشد. با توجه به ضرورت و اهمیت مبحث شهر خلاق و نقش آن در توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بازآفرینی فضای شهری، تحقیقاتی زیادی به‌عمل آمده است که چکیده تعدادی از جدیدترین آن‌ها به شرح زیر است:

در تحقیقی تحت عنوان رویکردی تجربی برای اندازه‌گیری سرزندگی فرهنگی و خلاق در شهرهای اروپا (Montalto et al, 2019)، مونتالو و همکاران شاخص جدیدی برای رصد کردن شهرهای خلاق و فرهنگی (CCCM) متشکل از

۲۹ نماگر برای ۱۶۸ اروپایی در ۳۰ کشور ارائه می‌دهند. یافته‌ها نشان می‌دهد که مزیت‌ها و دارایی‌های فرهنگی و خلاقانه شهرها به صورت متنوعی در سراسر شهرهای اروپا پراکنده شده است که به مقامات محلی اختیارات زیادی در اتخاذ استراتژی‌های توسعه می‌دهد. با توجه به یافته‌ها آن‌ها ارتباط مفهومی و روش‌شناختی بین شاخص جدید ارائه شده توسط آن‌ها پیدا می‌کنند. همچنین پیشنهادهای جدیدی درباره چگونگی استفاده از شاخص جدید آن‌ها (CCCM) جهت برنامه‌ریزی شهری فرهنگ مینا و عملی ارائه می‌دهند. در داخل نیز ربانی و خوارسنگانی و همکاران (۲۰۱۱) به بررسی نقش تنوع اجتماعی در ایجاد شهرهای خلاق پرداخته و بر نقش مشارکت فعال و خلاق گروه‌های قومی، نژادی و مهاجر در شهر و ادغام و ذوب آنان در جامعه میزبان تأکید دارد. حاجی حسینی و همکاران (۱۳۹۳) به این نتیجه می‌رسند که جذب نخبگان منجر به خلاقیت، نوآوری و جهش اقتصادی شهرها می‌شود و این امر به پویای اقتصاد فرهنگی شهرها می‌انجامد. نتایج تحقیق عصارزاده (۱۳۹۲) تحت عنوان ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق در پهنه فرهنگی تهران نشان می‌دهد که مناطق ۶، ۱۲ و ۲۰ تهران بیشترین میزان تنوع اجتماعی، مناطق ۲، ۴ و ۸ بیشترین امکانات محیطی و سبک زندگی و مناطق ۲، ۳، ۵ و ۶ بیشترین میزان جمعیت خلاق را در خود جای داده‌اند. همچنین بین شاخص تنوع اجتماعی و امکانات محیطی همبستگی مثبت و متوسط، بین شاخص استعداد و امکانات محیطی همبستگی مثبت و بالا و بین شاخص استعداد و تنوع اجتماعی همبستگی پایین بوده است. نتایج تحقیق حسین پور و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان تبیین شاخص‌های شهر خلاق در خیابان احمدآباد شهر مشهد نشان می‌دهد عوامل اقتصادی و فرهنگی بیشترین تأثیر در میزان خلاقیت خیابان احمدآباد شهر مشهد را داشته‌اند و در بین زیر شاخص‌ها فضای عمومی، تغذیه و رستوران‌ها و فستیوال‌ها، شکل‌گیری و اجتماعات و گردشگری بیشترین میزان اثرگذاری را داشته است. در اکثر تحقیقات داخلی در مورد شهرهای خلاق تنها وضع موجود شهرها سنجش گردیده است (ابراهیم‌زاده و نیری، ۱۳۹۷؛ اسدی و سامی، ۱۳۹۷؛ حسین پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ صابری‌فر و نیت‌مقدم، ۱۳۹۷؛ نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۶؛ کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵؛ مختاری و همکاران، ۱۳۹۳). اما در این تحقیق علاوه بر شناسایی وضع موجود کلان‌شهر تهران و مقایسه آن با شهرهای خلاق جهانی، الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران با استفاده از نظرات متخصصین و خبرگان تدوین می‌گردد. به عبارت دیگر تمام رسالت تحقیق در طراحی الگوی مطلوب، تلاش برای کاهش ناهمخوانی؛ یعنی تفاوت میان وضعیت یا حالت دریافت شده توسط محققین با وضعیت مطلوب (اهداف) خلاصه کرد. نتیجه طراحی الگوی مطلوب شناخت ناهمخوانی‌ها، شکاف‌ها و تفاضل میان اکنون و آینده مطلوب است.

مبانی نظری

درحالی‌که اصطلاح خلاقیت هرروز در زندگی روزمره مورد استفاده قرار می‌گیرد، جنبش شهر خلاق مجموعه‌ای از ایدئولوژی‌های متمایز را بازتاب می‌دهد که هر کدام کاربرد خاصی در توسعه اقتصادی و کالبدی شهر ارائه می‌دهند. به‌طور کلی شهر خلاق به یک پارادایم نوین در برنامه‌ریزی و تجدید حیات شهری مربوط می‌شود که به صورت زیر درک و مورد استفاده قرار می‌گیرد:

شکل شماره ۱. انواع ادراکات مختلف از مفهوم شهر خلاق منبع: (UNCTAD, 2008, p. 18).

این چهار تعریف اگرچه متمایز هستند، ولی متقابلاً ناسازگار نیستند. اقتصاد خلاق جان هاوکینز ساختمان اقتصادی جنبش شهر خلاق را تشکیل می‌دهد که به‌وسیله مرکز مجموعه‌ای از صنایع خلاق تعریف می‌گردد. ریچارد فلوریدا راهبردی در جهت حمایت از این اقتصاد بر پایه شناسایی و بهره‌برداری از قدرت جاذبه مکان در راستای جذب طبقه خلاق (خالقان خلاقیت) ارائه می‌دهد. لندری و بیانچینی راه‌هایی برای شهرداری‌ها در جهت نوآوری در عمل برنامه‌ریزی و حکمروایی به‌منظور خلق محیط‌های شهری که همکاری و فعالیت‌های خلاق را پرورش می‌دهند، ارائه می‌کنند.

نظریه ریچارد فلوریدا

ریچارد فلوریدا در پایان‌نامه خود برای پاسخ به این سؤال که چرا بعضی از نقاط رشد و شکوفایی بالایی دارند، درحالی‌که نقاط دیگر فاقد آن هستند به ظهور طبقه خلاق در شهر می‌پردازد (Zimmerman, 2008). فلوریدا فرضیه خود را بر این قرار می‌دهد که موفقیت اقتصادی یک شهر بر استراتژی توسعه اقتصادی سنتی (مثل استخدام صنعتی، توسعه صادرات و توسعه نیروی کار) استوار نیست، بلکه بیشتر درگرو جذب استعداد خلاق است (Donegan & Lowe, 2008). نظریه فلوریدا در حالت کلی به دو بخش تقسیم می‌شود:

الف- نقش سرمایه انسانی خلاق در رشد شهری و منطقه‌ای: فلوریدا معتقد است در حال حاضر رشد اقتصادی شهرها و مناطق در دست طبقه خلاق (creative class) است. فلوریدا بیان می‌کند در اقتصاد خلاق ایده‌ها و سرمایه فکری جایگزین منابع طبیعی شده‌اند و خلاقیت انسانی منبع نهایی رشد اقتصادی است.

ب- ترسیم جغرافیای خلاقیت (طبقه خلاق) در ایالات‌متحده از طریق تحلیل فضایی-مکانی طبقه خلاق در ۵۰ متروپلیتن ایالات‌متحده آمریکا و مهم‌ترین عوامل مؤثر بر این پخشایش (فتوحی مهربانی، ۱۳۹۵).

جغرافیای جدید خلاقیت

فلوریدا بخش دوم نظریه خود به این صورت آغاز می‌کند: نظریه سرمایه انسانی محرز می‌سازد که افراد خلاق، نیروی عمده در رشد اقتصاد منطقه‌ای هستند. از این چشم‌انداز، رشد اقتصادی در مکان‌های دارای افراد با تحصیلات بالا روی خواهد داد. این نظریه این پرسش را می‌طلبد: چرا افراد خلاق یا اعضای طبقه خلاق در بعضی مکان‌ها تجمع پیدا می‌کنند؟ در دنیایی که مردم شدیداً متحرک هستند، چرا آن‌ها بعضی شهرها را بر بعضی دیگر ترجیح می‌دهند و چه دلایلی برای این کار دارند. فلوریدا کلید فهم جغرافیای جدید خلاقیت (پاسخ به سوا لاتی که چرا افراد خلاق در بعضی مکان‌ها تجمع پیدا می‌کنند؟ چرا آن‌ها جذب برخی مکان‌ها می‌شوند؟ و چه چیزی تصمیمات مکان‌یابی آن‌ها را ترغیب می‌کند؟) و تأثیرات آن بر شاخص‌های اقتصادی را در 3T می‌یابد.

Tolerance

مدارا‌گری

Talent

استعداد

Technology

تکنولوژی

فلوریدا بیان می‌کند که اعضای طبقه خلاق در مکان‌هایی که دارای هر سه این عوامل مهم هستند، ریشه پیدا می‌کنند و می‌گویند هر کدام از این عوامل لازم است اما به‌تنهایی شرط کافی نیست. هر مکانی برای جذب افراد خلاق و ایجاد ابداع و رشد اقتصادی باید هر سه این‌ها را باهم داشته باشد. به‌عنوان مثال فلوریدا اشاره می‌کند که شهرهای بالتیمور، سنت لوئیس و پترزبورگ باوجود داشتن مخازن عمیق فناوری و دانشگاه‌های درجه اول نتوانستند به‌خوبی رشد کنند، زیرا آن‌ها مایل نیستند که به‌اندازه کافی برای جذب و نگهداری استعداد خلاق بردبار و باز باشند (جدول ۱).

جدول شماره ۱. ساختار نظریه فلوریدا

اقتصادی (اقتصاد خلاق)	در اقتصاد خلاق ایده‌ها و سرمایه فکری جایگزین منابع طبیعی شده‌اند	سرمایه انسانی خلاق (فلوریدا: خلاقیت انسانی منبع نهایی رشد اقتصادی)
جغرافیایی (تحلیل فضایی)	چرا طبقه خلاق در بعضی از مکان‌ها تجمع پیدا می‌کنند و چه چیزی تصمیمات مکانی طبقه خلاق را ترغیب می‌کند؟ چرا آن‌ها بعضی شهرها را به بعضی دیگر ترجیح می‌دهند و چه دلایلی برای این کار دارند؟	جغرافیای خلاقیت

بخش اول نظریه فلوریدا بر محور اقتصادی و رشد اقتصاد شهری و منطقه‌ای بر پایه سرمایه انسانی خلاق است. بخش دوم مبنی بر تبیین عوامل مؤثر بر تصمیمات مکانی طبقه خلاق ترسیم جغرافیای اقتصادی جدید خلاقیت در متروپلیتن‌های ایالات متحده آمریکا است. در مرحله نهایی فلوریدا بعد از ترسیم و تحلیل جغرافیای خلاقیت مناطق مادر شهری ایالات متحده به این نتیجه می‌رسد که طبقه خلاق بیشتر در مکان‌هایی حضور دارند و جذب مکان‌هایی می‌شوند که از لحاظ توانایی، تکنولوژی و تسامح در بالاترین حد هستند و مدلی که برای مکان‌ها برای دست یافتن به رشد اقتصادی می‌دهد، جذب حداکثر طبقه خلاق از طریق ارتقاء شهر در سه متغیر توانایی، تکنولوژی و تسامح است. فلوریدا به‌خصوص به عامل مدارا گری بسیار اهمیت می‌دهد و معتقد است در جذب طبقه خلاق نقش اساسی دارد (Florida, 2005).

روش پژوهش

این تحقیق بنا به ماهیت و روش پاسخ‌دهی به مسئله تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است. همچنین این تحقیق از نظر هدف کاربردی است چرا که نتایج منتج از آن می‌تواند بیانگر توان‌ها و ظرفیت و موانع و محدودیت‌های کلان‌شهر تهران در تحقق مفهوم شهر خلاق و ترسیم‌کننده مسیری برای کلان‌شهر تهران در دستیابی به عنوان شهر خلاق باشد. در این تحقیق گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای - اسنادی و پیمایشی صورت می‌گیرد. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش دلفی (Method Delphi) و نرم‌افزارهای آماری همچون SPSS و Excel استفاده گردیده است. همان‌طور که در بخش روش تحقیق اشاره گردید برای ارائه الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران از روش دلفی استفاده می‌گردد. جامعه آماری در این پژوهش کلیه پژوهشگران و دانشجویان است که در زمینه مورد مطالعه دارای آثار پژوهشی و تحقیقاتی بوده‌اند. از بین جامعه آماری موجود ۱۵ نفر به صورت غیر تصادفی هدفمند از طریق شناسایی آثار آن‌ها در پایگاه‌های اطلاعاتی و ارتباط‌گیری با آن‌ها و آمادگی آن‌ها برای همکاری انتخاب شدند. در نمونه‌گیری غیر تصادفی هدفمند به جای به دست آوردن اطلاعات از کسانی که به راحتی در دسترس قرار می‌گیرند، گاهی اوقات ممکن است ضرورت یابد که اطلاعاتی از افراد یا گروه‌های خاصی به دست آوریم، یعنی انواع خاصی از افراد که قادر به ارائه اطلاعات مورد نظر ما هستند (جدول ۲).

جدول شماره ۲. مشخصات خبرگان تحقیق

درجه علمی	تعداد	درصد از کل
دکتری تخصصی (عضو هیئت علمی)	۴ نفر	۲۶/۶
دانشجوی دکتری	۹	۶۰
کارشناس ارشد	۲	۱۳/۳

کنترل روایی و پایایی دلفی آسان نیست. به عبارتی اگر اطلاعات یا سوالات مشابه به اعضای پنل دلفی داده شود،

دستیابی به نتایج یکسان حتمی نیست. روایی تکنیک دلفی نیز مورد بحث است، چنان‌که پژوهشگر بر توسعه مراحل پیمایش یا ابزار تأییدی نداشته که در روایی ظاهری تأثیر دارد، با این وجود، اگر اعضای شرکت‌کننده در مطالعه، نماینده گروه یا حوزه دانش مورد نظر باشند، اعتبار محتوی تضمین می‌شود. البته شاید موارد بالا به همه تحقیقات کیفی وارد بوده و نباید دلفی را با رویکرد کمی (پوزیتیویستی) مورد قضاوت قرارداد.

بحث و یافته‌ها

سوالات اصلی پژوهش در پنج مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق (۷ سؤال)، تنوع و تسامح (۲۲ سؤال)، امکانات محیطی (۱۸ سؤال)، فناوری، تحقیق و توسعه (۱۴ سؤال)، جهانی‌شدن (۵ سؤال) مطرح گردید و از خبرگان خواسته شد دیدگاه خود را در رابطه با هر یک از شاخص‌های ابعاد مذکور با استفاده از طیف موجود در پرسشنامه ارائه دهند. با توجه به این اینکه یکی از اهداف مهم روش دلفی رسیدن به اجماع بین خبرگان است در پرسشنامه دور اول این اجماع با توجه به ضریب هماهنگی کندال ایجاد نگردید و پرسشنامه دور دوم جهت دستیابی به اجماع بین خبرگان تنظیم گردید. در پرسشنامه دور دوم ابتدا میانگین پاسخ‌های دور اول به همراه پاسخ هر فرد در مرحله قبل آورده شد تا خبرگان از تفاوت و تشابهات نظر خود با میانگین نظر خبرگان آگاه گردند سپس از افراد خواسته شد نظر خود را مجدداً درباره هر یک از این شاخص‌ها یا انتخاب یکی از گزینه‌های مقابل هر شاخص بیان کنند (جدول ۳).

جدول شماره ۳. میانگین پاسخ اعضای پانل در دور اول و دوم

شماره	مؤلفه	شاخص	دور اول		دور دوم	
			انحراف معیار میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار میانگین پاسخ‌ها
۱	سرمایه انسانی و طبقه خلاق	درصد جمعیت جوان در سن ۱۵-۲۴	۰/۴۶	۳/۲۷	۰/۴۵	۳/۲۵
۲		جمعیت با تحصیلات عالی	۰/۷۶	۴/۰۰	۰/۰۰	۴/۰۰
۳		تعداد دانشجویان لیسانس و بالاتر	۰/۵۱	۳/۴۰	۰/۵۱	۳/۴۴
۴		سهم کارکنان و شاغلان خلاق از کل شاغلان	۰/۵۱	۴/۶۰	۰/۵۰	۴/۶۳
۵		تعداد قانون‌گذاران و مدیران	۰/۹۲	۲/۸۷	۰/۴۵	۲/۷۵
۶		تعداد متخصصان	۰/۹۰	۳/۶۷	۰/۰۰	۴/۰۰
۷		تعداد تکنسین‌ها	۰/۹۱	۳/۴۰	۰/۵۰	۳/۳۸
۸		مهاجرین واردشده از داخل کشور	۰/۹۴	۲/۸۰	۰/۵۰	۲/۶۳
۹		مهاجرین واردشده از خارج کشور	۰/۹۱	۳/۶۰	۰/۴۸	۳/۶۹
۱۰		درصد مهاجرین با مدارک عالی دانشگاهی	۰/۸۰	۴/۰۷	۰/۴۸	۴/۳۱
۱۱	سهم دانشجویان خارجی از آموزش دانشگاهی	۰/۷۷	۴/۲۰	۰/۵۰	۴/۳۸	
۱۲	تنوع و تسامح	سهم زنان شاغل از کل شاغلان	۰/۹۱	۳/۴۰	۰/۵۱	۳/۵۶
۱۳		درخواست مجوز رسانه و نشریات	۰/۷۴	۳/۴۰	۰/۴۸	۳/۳۱
۱۴		سهم متولدین خارج از ساکنان شهر	۰/۹۹	۲/۸۷	۰/۴۸	۲/۶۹
۱۵		آزادی و سانسور مطبوعات	۰/۷۴	۴/۴۰	۰/۵۱	۴/۵۶
۱۶		تنوع ادیان	۱/۰۳	۳/۹۳	۰/۵۸	۳/۷۵
۱۷		تنوع قومی-زبانی	۰/۹۹	۳/۸۷	۰/۵۰	۳/۶۳
۱۸		نحوه برخورد با اقلیت‌ها و نژادها	۰/۷۷	۴/۲۰	۰/۵۰	۳/۳۸
۱۹		آزادی بیان	۰/۶۲	۴/۶۷	۰/۴۵	۴/۷۵
۲۰		حقوق زنان	۰/۹۴	۴/۲۰	۰/۶۲	۴/۳۸
۲۱		کرسی‌های آزاداندیشی و نظریه‌پردازی	۰/۷۴	۴/۴۰	۰/۵۲	۴/۵۰
۲۲	تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد	۰/۵۹	۴/۳۷	۰/۵۰	۴/۳۸	
۲۳	میزان مشارکت شهروندان در انتخابات	۰/۹۰	۳/۳۳	۰/۵۰	۳/۳۸	

۰/۴۰	۴/۱۹	۰/۵۲	۴/۱۳	حذف بوروکراسی عریض و طویل	۲۴
۰/۴۸	۴/۳۱	۰/۶۸	۴/۲۰	سطح سهولت در شروع کسب و کار	۲۵
۰/۵۰	۴/۲۸	۰/۶۲	۴/۳۳	معافیت‌های مالیاتی برای صنایع خلاق و شرکت‌های دانش‌بنیان	۲۶
۰/۵۱	۴/۴۴	۰/۸۰	۴/۲۷	شفافیت اداری و مالی	۲۷
۰/۵۰	۴/۶۳	۰/۹۶	۴/۲۷	کاهش فساد	۲۸
۰/۵۱	۳/۵۶	۰/۶۴	۳/۴۷	تعداد مکان‌های ورزشی	۲۹
۰/۴۸	۳/۶۹	۰/۷۴	۳/۶۰	تعداد سینما	۳۰
۰/۵۰	۳/۳۸	۰/۸۳	۴/۱۳	تعداد فستیوال‌ها	۳۱
۰/۳۴	۴/۱۳	۰/۸۰	۳/۷۳	تعداد تئاتر و سالن‌های کنسرت	۳۲
۰/۴۵	۳/۷۵	۰/۶۵	۴/۰۰	تعداد کتابخانه‌ها	۳۳
۰/۵۰	۳/۶۳	۰/۵۹	۳/۷۳	تعداد نشریات	۳۴
۰/۷۰	۳/۶۹	۰/۸۳	۳/۶۰	تعداد کتاب‌های چاپ‌شده	۳۵
۰/۵۱	۳/۵۶	۰/۷۲	۳/۶۷	تعداد موزه	۳۶
۰/۶۲	۳/۶۳	۰/۸۳	۳/۵۳	تعداد هتل	۳۷
۰/۴۸	۳/۶۹	۰/۵۹	۳/۷۳	تعداد دانشگاه‌ها	۳۸
۰/۴۵	۲/۷۵	۰/۸۵	۳/۰۰	تعداد چاپخانه	۳۹
۰/۰۰	۴/۰۰	۰/۵۹	۳/۹۳	تعداد سالن‌های فرهنگی-هنری	۴۰
۰/۴۸	۴/۳۱	۰/۷۴	۴/۱۳	تعداد نمایشگاه‌های برگزارشده	۴۱
۰/۴۸	۴/۳۱	۰/۹۳	۴/۰۰	تعداد مؤسسات گردشگری	۴۲
۰/۴۵	۳/۷۵	۰/۷۶	۴/۰۰	تعداد آثار ثبت‌شده در یونسکو	۴۳
۰/۵۰	۳/۶۳	۰/۷۰	۳/۷۳	تعداد آثار تاریخی	۴۴
۰/۴۵	۳/۷۵	۰/۷۰	۳/۹۳	تعداد مقاصد برند گردشگری	۴۵
۰/۵۱	۳/۵۶	۰/۸۰	۳/۷۳	سهم هزینه خانوارها در فرهنگ	۴۶
۰/۴۵	۳/۷۵	۰/۸۰	۳/۷۳	درصد دارندگان کامپیوترهای شخصی	۴۷
۰/۴۰	۳/۸۱	۰/۸۳	۳/۸۷	درصد کاربران اینترنت	۴۸
۰/۷۷	۴/۰۶	۰/۷۶	۴/۰۰	کاربران اینترنت با پهنای باند بالا	۴۹
۰/۵۰	۴/۲۸	۰/۸۳	۴/۱۳	پارک‌ها و مراکز علم و فناوری	۵۰
۰/۵۱	۴/۴۴	۰/۷۰	۴/۲۷	تعداد مراکز دارای فعالیت تحقیق و توسعه	۵۱
۰/۵۰	۴/۳۸	۰/۶۸	۴/۲۰	محققان شاغل در تحقیق و توسعه	۵۲
۰/۶۳	۴/۵۰	۰/۹۴	۴/۲۰	سهم هزینه R&D از تولید ناخالص داخلی (درصد)	۵۳
۰/۵۲	۴/۵۰	۰/۷۲	۴/۳۳	تعداد اختراعات ثبت‌شده	۵۴
۰/۵۱	۴/۵۶	۰/۶۴	۴/۴۷	صنایع با تکنولوژی برتر	۵۵
۰/۴۸	۴/۶۹	۰/۶۳	۴/۶۰	سهم اقتصادی صنایع خلاق	۵۶
۰/۵۱	۴/۵۶	۰/۹۰	۴/۳۳	شرکت‌های دانش‌بنیان	۵۷
۰/۵۲	۴/۵۰	۰/۸۸	۴/۲۷	تعداد استارت‌آپ‌ها	۵۸
۰/۴۸	۴/۳۱	۰/۶۴	۴/۱۳	میزان صادرات کالاهای فرهنگی	۵۹
۰/۴۸	۴/۶۹	۰/۴۹	۴/۶۷	سرنانه سرمایه‌گذاری در صنایع خلاق	۶۰
۰/۰۰	۴/۰۰	۱/۳۶	۳/۸۷	تعداد پروازهای بین‌المللی (واردشده + خارج‌شده)	۶۱
۰/۵۰	۴/۳۸	۰/۹۶	۴/۰۷	تعداد مسافران بین‌المللی (واردشده + خارج‌شده)	۶۲
۰/۶۳	۴/۴۴	۰/۹۰	۴/۳۳	تعداد شهرهایی که از طریق پروازهای بین‌المللی با این شهر در ارتباط‌اند.	۶۳
۰/۵۰	۴/۳۸	۰/۸۰	۴/۲۷	امکانات گردشگری (سرگرمی و تفریح، خرید و فروش، تور، رستوران، مکان‌های دیدنی) در سطح بین‌المللی	۶۴
۰/۵۱	۴/۴۴	۰/۶۲	۴/۳۳	تعداد دانشجویان بین‌المللی	۶۵
۰/۴۷		۰/۷۷		میانگین انحراف معیارها	

امکانات محیطی

فناوری، تحقیق و توسعه

جهانی‌شدن

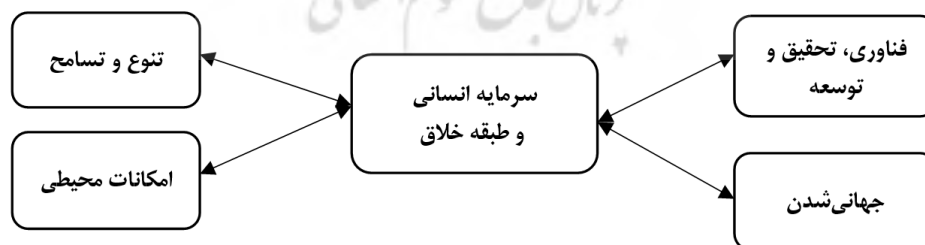
نتایج دوره‌های دوگانه دلفی نشان می‌دهد به دلایل زیر اتفاق نظر بین میان اعضای پانل حاصل شده است و می‌توان به تکرار دورها پایان داد:

کاهش میانگین انحراف معیار دور دوم نسبت به دور اول، میانگین انحراف معیار از ۰/۷۷ در دور اول به ۰/۴۷ در دور دوم کاهش یافته است. همچنین ضریب هم‌هنگی کندال برای پاسخ اعضای پانل در دور دوم ۰/۵۵۵ محاسبه گردید. با توجه به اینکه تعداد اعضای پانل بیش از ۱۰ نفر بود، لذا این میزان از ضریب کندال کاملاً معنی‌دار به حساب می‌آید. همچنین از آنجا که مقدار ضریب هم‌هنگی در دور دوم (۰/۵۵۵) نسبت به دور اول (۰/۲۷۲) به میزان ۰/۲۸۲ افزایش پیدا کرده، لذا می‌توان به دوره‌های دلفی پایان داد.

به‌طور کلی در این بخش اعضای پانل ۶۵ شاخص را در تدوین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلانشهر تهران کلیدی تشخیص دادند. در این میان شاخص‌هایی که بر اساس نظر خبرگان تأثیری $E \geq 3$ را داشتند، انتخاب شدند. بر همین اساس شاخص‌هایی همچون تعداد قانون‌گذاران و مدیران، مهاجرین وارد شده از داخل، سهم متولدین خارج از ساکنان شهر و تعداد چاپخانه با توجه به نظر خبرگان و کم‌تر بودن از مقدار استاندارد حذف گردیدند.

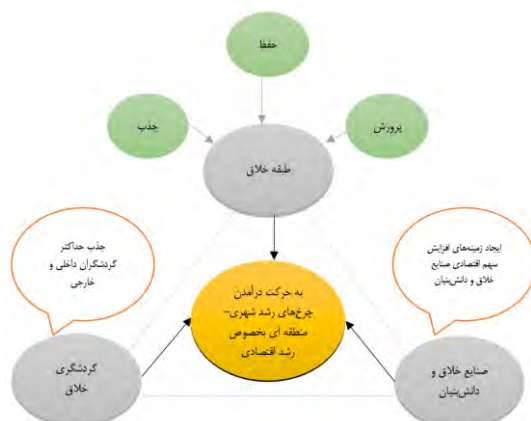
نگاهی به نتایج دلفی نشان می‌دهد که تهران جهت حرکت به سمت تحقق شهر خلاق و منتفع شدن از منافع آن از جمله به حرکت درآمدن چرخ‌های رشد شهری-منطقه‌ای به‌خصوص رشد اقتصادی باید در پنج مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق؛ تنوع و تسامح؛ امکانات محیطی؛ فناوری، تحقیق و توسعه؛ و جهانی شدن خود را هم‌تراز شهرهای خلاق جهانی سازد. همچنین یافته‌ها روشن می‌سازد که کلید تحقق شهر خلاق وابسته به سرمایه انسانی خلاق و نوآور است. در همین راستا سه مسئله مهم در رابطه با طبقه خلاق و نوآور را می‌توان پرورش، حفظ و جذب خلاقیت و طبقه خلاق و نوآور دانست. این مدل را می‌توان این‌گونه تفسیر کرد که تهران جهت حرکت به سمت شهر خلاق نیازمند ایجاد زمینه‌های پرورش نیروی انسانی خلاق و هدایت آن‌ها به سمت مشاغل و صنایع خلاق است. تهران تا حدودی در زمینه پرورش نیروی انسانی خلاق موفق عمل نموده و طیف وسیعی از نیروی جوان و با تحصیلات عالی را در اختیار دارد که تعدادی از آن‌ها در نقش طبقه خلاق ظاهر شده‌اند. اما سؤال این است که چه عواملی بر پرورش خلاقیت و طبقه خلاق تأثیر گذارند. برای پاسخ به این سؤال هر خلاقیتی را می‌توان از ۴ بعد مورد بررسی قرارداد: فردی که این خلاقیت را به وجود می‌آورد؛ فرایندی که از طریق آن‌ها خلاقیت اتفاق می‌افتد؛ محصولی که از این خلاقیت ناشی می‌شود و مکانی که خلاقیت در آن روی می‌دهد. البته تمام این عوامل به‌صورت سیستمی بر همدیگر تأثیر و تأثر دارند و در این بخش با توجه با ماهیت تحقیق تأکید بیشتر بر ابعاد محیطی-مکانی خلاقیت است. از پنج مؤلفه موجود در الگوی پیشنهادی مؤلفه‌های امکانات محیطی، تنوع و تسامح و شاخص‌های زیرمجموعه آن‌ها بیشترین نقش را در پرورش سرمایه انسانی خلاق و نوآور دارند. مفهوم حفظ سرمایه انسانی خلاق و نوآور بر این مهم تأکید می‌کند که بعد از پرورش، این سرمایه انسانی و طبقه خلاق باید بکار گرفته شده و حفظ گردد. نیروی انسانی خلاق و نوآور یکی از موارد کاملاً پویا و انعطاف‌پذیر در فرآیند تولید و رشد است. در همین راستا این نیروی انسانی خلاق و نوآور تصمیمات مکانی خاصی دارد و مکان‌های خاصی را جهت کار و زندگی انتخاب می‌کند. بدیهی است اگر مکان‌ها (در اینجا تهران) نتوانند این انتظارات طبقه خلاق را برآورده کنند در زمینه نیروی انسانی خلاق که پرورش داده‌اند با مشکلات اساسی مواجه خواهد بود. کما اینکه همه‌ساله شاهد از دست رفتن تعدادی از نیروی خلاق و نوآور در سطح ملی و تهران هستیم؛ اما از بین مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر حفظ طبقه خلاق می‌توان به تنوع و تسامح؛ امکانات محیطی؛ فناوری، تحقیق و توسعه اشاره کرد. بحث سوم موضوع جذب طبقه خلاق است. همان‌طور که ذکر گردید طبقه خلاق در بین عوامل تولید دارای انعطاف‌پذیری است و مکان‌های خاصی را برای کار و زندگی انتخاب می‌کند. روشن است که شهرها و مناطقی که به دنبال جذب سرمایه انسانی و طبقه خلاق هستند کاملاً این موارد و انتظارات طبقه خلاق را در نظر دارند. در این زمینه

می‌توان سیستم شهرهای ایالات متحده را مثال زد که توسعه خود و حتی ایالات متحده را مدیون جذب طبقه خلاق از سراسر جهان هستند، آن‌ها ابتدا این کار را از طریق جذب دانشجویان بین‌المللی از طریق دانشگاه‌هایشان انجام می‌دادند و در حال حاضر از طریق مکان‌های جذاب و شهرهای خلاق که انتظارات و ایدئال‌های طبقه خلاق را در نظر می‌گیرند، انجام می‌دهند. اما برای درک صحیح موضوع جذب طبقه خلاق در کلان‌شهر تهران و سطح ملی و بین‌المللی باید دو موضوع را در نظر داشت که ما در اینجا آن‌ها را "مقیاس مورد بررسی" و "سطح انتظارات" می‌نامیم. منظور از مقیاس در این بخش سطح ملی و بین‌المللی در زمینه جذب طبقه خلاق توسط کلان‌شهر تهران است. به این صورت که اگر تهران بخواهد از طریق مدل فلوریدایی شهر خلاق (حداکثر جذب طبقه خلاق بین‌المللی از طریق فراهم نمودن شرایط مناسب زندگی برای طبقه خلاق یا همان مدارا گری یا مدل شهرهای آمریکایی در جذب نخبگان از سراسر جهان) به سوی شهر خلاق برود، ناموفق خواهد بود یا حداقل در کوتاه‌مدت موفقیت چندانی به دست نخواهد آورد، البته به احتمال زیاد تهران در جذب طبقه خلاق داخل ایران موفق عمل می‌کند ولی در واقع با توجه به نتایج تحقیق و مسائل خاص ایدئولوژیک تقابل گرایانه با نظام اقتصاد جهانی، تهران توانایی رقابت با شهرهای آمریکایی و اروپایی در جذب طبقه خلاق بین‌المللی را ندارد. در زمینه مبحث دوم "سطح انتظارات" باید اشاره داشت که طبقه خلاق در گذر زمان بنا به ماهیت نیازهای خویش سطح انتظارات متفاوتی پیدا می‌کند. در ابتدا طبقه خلاق به دلیل برتری تهران در مؤلفه‌های امکانات محیطی، حضور طبقه خلاق، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و همچنین افزایش درآمد از سطح شهرستان‌ها و استان‌ها جذب تهران می‌گردد. بعدها به دلیل تغییر نگرش، سبک زندگی، تأمین نیازهای اولیه و وجود برخی مشکلات احتمالی در تهران در تأمین انتظارات او به فکر تغییر مکان و انتخاب شهرهایی می‌افتد که بتواند به انتظارات و نیازهای او پاسخ دهد. به‌طور کلی می‌توان مؤلفه‌های حضور طبقه خلاق و تجمع آن‌ها در یک مکان، امکانات محیطی، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی شدن را در جذب طبقه خلاق مؤثر دانست. همچنین رابطه مؤلفه‌های مذکور با مبحث سرمایه انسانی و طبقه خلاق به صورت خطی و علت و معلولی نیست. به عبارت دیگر رابطه علت و معلولی نمی‌تواند تبیین روشنی از موضوع ارائه دهد. چراکه در این صورت رابطه به صورت یک‌سویه است. در حالی که اینجا بین مؤلفه‌ها ارتباط متقابل حاکم است. به‌عنوان مثال خود حضور و وجود طبقه خلاق در یک مکان می‌تواند زمینه‌های تنوع و تسامح، امکانات محیطی، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی شدن را فراهم کند و در مقابل این مؤلفه‌ها نیز به حضور بیشتر طبقه خلاق در شهر منجر می‌شود (شکل ۳).

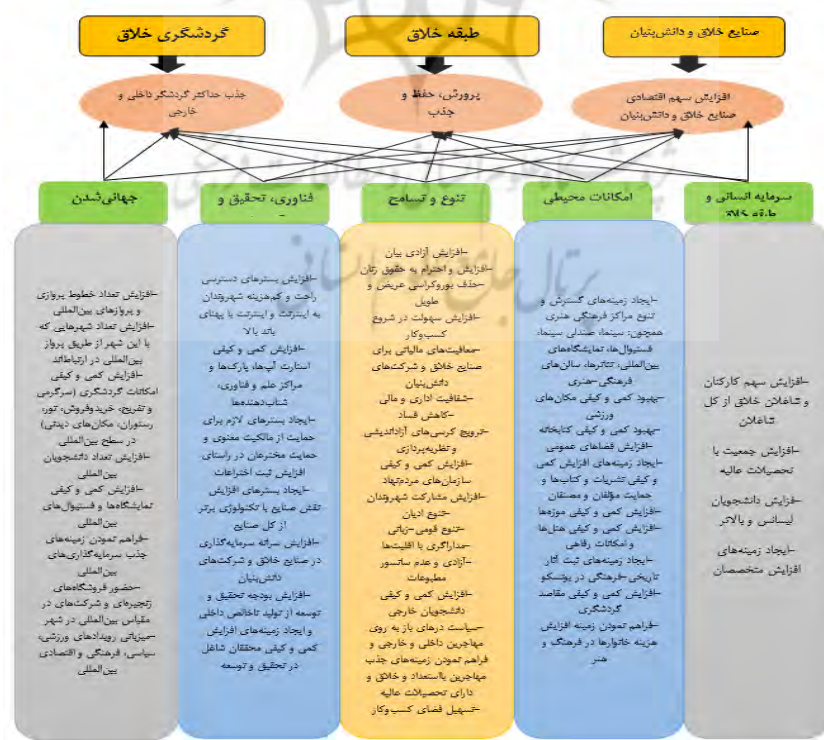
شکل شماره ۳. تأثیر و تأثر مؤلفه‌های شهر خلاق بر همدیگر

یافته‌ها و تحلیل‌های بالا مسیری را در جهت ارائه الگوی شهر خلاق متناسب با شرایط تهران در جهت دستیابی به رشد شهری-منطقه‌ای به‌خصوص رشد اقتصادی ترسیم می‌نماید. قلب این الگو را سه کلیدواژه "طبقه خلاق"، "صنایع خلاق و دانش‌بنیان" و "گردشگری خلاق" تشکیل می‌نماید (شکل ۴).

شکل شماره ۴. سه مؤلفه اصلی تحقق شهر خلاق در تهران

تحقق شهر خلاق در تهران در گرو نیروی انسانی خلاق و نوآور است. در این زمینه به نظر می‌رسد تهران در پرورش طبقه خلاق می‌تواند خود را به طراز شهرهای خلاق جهانی رساند. وجود یک نیروی جوان با استعداد و با تحصیلات عالیه نویدبخش این موضوع است. در مورد جذب طبقه خلاق بین‌المللی نیز با توجه به نتایج تحقیق و مسائل خاص ایدئولوژیک تقابل گرایانه با نظام اقتصاد جهانی، تهران توانایی رقابت با شهرهای آمریکایی و اروپایی در جذب طبقه خلاق بین‌المللی را ندارد. مهم‌ترین موضوعی که راهبرد تهران در آینده در سطح بین‌المللی را تشکیل می‌دهد، حفظ طبقه خلاق است که پرورش داده یا از نقاط مختلف کشور به خود جذب کرده است. چراکه طبق شواهد همه‌ساله شاهد خروج تعداد زیادی از نیروی جوان خلاق از تهران به سمت شهرهایی هستیم که در آن مکان به‌صورت زیرکانه‌ای جذاب و با توجه به انتظارات طبقه خلاق طراحی گردیده است.

شکل شماره ۵. الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان شهر تهران جهت حرکت به سمت شهر خلاق

نتیجه گیری

هدف این تحقیق تدوین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران از طریق شناسایی ظرفیت‌ها و موانع با استفاده از نظرات خبرگان بود. در این تحقیق برای ارائه الگوی پیشنهادی از نظرات خبرگان در قالب روش دلفی استفاده گردید. در این روش از خبرگان خواسته تأثیر ۶۵ شاخص در ۵ مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق؛ تنوع و تسامح؛ امکانات محیطی؛ فناوری و تحقیق و توسعه؛ و جهانی شدن را در حرکت تهران به سمت شهر خلاق را تعیین کنند. بعد از دو دور اجرای پرسشنامه دلفی خبرگان به اجماع رسیدند و خبرگان ۶۳ شاخص را در حرکت تهران به سمت شهر خلاق مؤثر دانستند. بعد از کنکاش در الگوی پیشنهادی مشخص گردید که تهران جهت حرکت به سمت تحقق شهر خلاق و منتفع شدن از منافع آن از جمله به حرکت درآمدن چرخ‌های رشد شهری-منطقه‌ای به خصوص رشد اقتصادی باید در پنج مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق؛ تنوع و تسامح؛ امکانات محیطی؛ فناوری، تحقیق و توسعه؛ و جهانی شدن خود را هم‌پراز شهرهای خلاق جهانی سازد. از دل الگوی پیشنهادی سه راهبرد اصلی در قالب سه کلیدواژه "طبقه خلاق"، "صنایع خلاق و دانش‌بنیان" و "گردشگری خلاق" استخراج گردید. در راهبرد طبقه خلاق هدف پرورش، حفظ و جذب سرمایه انسانی خلاق و نوآور است. اما اولویت با حفظ و نگهداری این سرمایه انسانی خلاق و نوآور است. چراکه تهران و در مقیاس بزرگ‌تر کشور ما همه‌ساله تعداد زیادی از نیروی بااستعداد و نوآور را پرورش می‌دهد که از ابتدا از زیرساخت‌ها، امکانات و مزایایی (از جمله آموزش رایگان) استفاده کرده‌اند که سرمایه‌بر بوده است. در همین راستا شاهد هستیم که همه‌ساله تعدادی از این نیروی بااستعداد نوآور به دلیل موانع و محدودیت‌هایی که وجود دارد از کشور خارج می‌گردد و این سرمایه عظیم جذب مکان‌هایی می‌گردد که در آن مکان به طرز ماهرانه‌ای برای جذب این استعداد طراحی گردیده است. پس روشن است در سه گانه پرورش، حفظ و جذب اولویت باید با حفظ این طبقه خلاق باشد. راهبرد صنایع خلاق و دانش‌بنیان به دنبال افزایش سهم اقتصادی این صنایع از تولید ناخالص داخلی است. همچنین جذب حداکثر گردشگر داخلی و خارجی نیز از هدف اصلی راهبرد گردشگری خلاق است. در مؤلفه سرمایه انسانی و طبقه خلاق هدف افزایش سهم کارکنان و شاغلان خلاق از کل شاغلان، افزایش جمعیت با تحصیلات عالی، افزایش دانشجویان لیسانس و بالاتر و ایجاد زمینه‌های افزایش متخصصان است. در مؤلفه امکانات محیطی ایجاد زمینه‌های گسترش و تنوع مراکز فرهنگی هنری همچون: سینما، صندلی سینما، فستیوال‌ها، نمایشگاه‌های بین‌المللی، تئاترها، سالن‌های فرهنگی-هنری، بهبود کمی و کیفی مکان‌های ورزشی، بهبود کمی و کیفی کتابخانه، افزایش فضاهای عمومی، ایجاد زمینه‌های افزایش کمی و کیفی نشریات و کتاب‌ها و حمایت مؤلفان و مصنفان، افزایش کمی و کیفی موزه‌ها، افزایش کمی و کیفی هتل‌ها و امکانات رفاهی، ایجاد زمینه‌های ثبت آثار تاریخی-فرهنگی در یونسکو، افزایش کمی و کیفی مقاصد گردشگری، فراهم نمودن زمینه افزایش هزینه خانوارها در فرهنگ و هنر مدنظر است. افزایش آزادی بیان، افزایش و احترام به حقوق زنان، حذف بوروکراسی عریض و طویل، افزایش سهولت در شروع کسب‌وکار، معافیت‌های مالیاتی برای صنایع خلاق و شرکت‌های دانش‌بنیان، شفافیت اداری و مالی، کاهش فساد، ترویج کرسی‌های آزاداندیشی و نظریه‌پردازی، افزایش کمی و کیفی سازمان‌های مردم‌نهاد، افزایش مشارکت شهروندان، تنوع ادیان، تنوع قومی-زبانی، مداراگری با اقلیت‌ها، آزادی و عدم سانسور مطبوعات، افزایش کمی و کیفی دانشجویان خارجی، سیاست درهای باز به روی مهاجرین داخلی و خارجی و فراهم نمودن زمینه‌های جذب مهاجرین بااستعداد و خلاق و دارای تحصیلات عالی، تسهیل فضای کسب‌وکار شاخص‌هایی هستند که می‌توانند در ساخت محیطی متنوع، تاب آور و متسامح به تهران کمک کنند. در مؤلفه فناوری، تحقیق و توسعه، هدف، افزایش بسترهای دسترسی راحت و کم‌هزینه شهروندان به اینترنت و اینترنت با پهنای باند بالا، افزایش کمی و کیفی استارت آپ‌ها، پارک‌ها و مراکز علم و فناوری، شتاب‌دهنده‌ها، ایجاد بسترهای لازم برای حمایت از مالکیت معنوی و حمایت مخترعان در راستای افزایش ثبت اختراعات، ایجاد بسترهای افزایش نقش صنایع با تکنولوژی

برتر از کل صنایع، افزایش سرانه سرمایه‌گذاری در صنایع خلاق و شرکت‌های دانش‌بنیان، افزایش بودجه تحقیق و توسعه از تولید ناخالص داخلی و ایجاد زمینه‌های افزایش کمی و کیفی محققان شاغل در تحقیق و توسعه است. در مؤلفه جهانی شدن نیز شاخص‌های افزایش تعداد خطوط پروازی و پروازهای بین‌المللی، افزایش تعداد شهرهایی که با این شهر از طریق پرواز بین‌المللی در ارتباط‌اند، افزایش کمی و کیفی امکانات گردشگری (سرگرمی و تفریح، خریدوفروش، تور، رستوران، مکان‌های دیدنی) در سطح بین‌المللی، افزایش تعداد دانشجویان بین‌المللی، افزایش کمی و کیفی نمایشگاه‌ها و فستیوال‌های بین‌المللی، فراهم نمودن زمینه‌های جذب سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی، حضور فروشگاه‌های زنجیره‌ای و شرکت‌های در مقیاس بین‌المللی در شهر، میزبانی رویدادهای ورزشی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بین‌المللی می‌توانند کمک‌کننده باشند. به‌طور کلی این تحقیق به این نتیجه می‌رسد که تهران اگر خواهان تحقق شهر خلاق و منتفع شدن از منافع آن است باید سه راهبرد اصلی "طبقه خلاق"، "صنایع خلاق و دانش‌بنیان" و "گردشگری خلاق" را الگو قرار دهد. اما دستیابی به سه راهبرد مذکور از طریق ۵ مؤلفه سرمایه‌انسانی و طبقه خلاق، امکانات محیطی، تنوع و تسامح، فناوری، تحقیق و توسعه و جهانی‌شدن و زیر شاخص‌های مربوط به آن‌ها است که تأثیری مستقیم در تحقق سه راهبرد مذکور دارند و زمینه حرکت تهران به سمت شهر خلاق را فراهم می‌نمایند و قابلیت ایفای نقش در سطح بین‌المللی و رقابت‌پذیری با شهرهای جهانی را به دست می‌دهد.

منابع

- (۱) ابراهیم‌زاده، عیسی و نیری، ناصر (۱۳۹۷) سنجش و ارزیابی وضعیت شاخص‌های شهر خلاق مطالعه موردی: مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان. جغرافیا و توسعه. پاییز ۱۳۹۷، دوره ۱۵، شماره ۵۲، صص. ۲۲-۱.
- (۲) ربانی خوار سنگانی، علی؛ ربانی خوار سنگانی، رسول؛ ادیبی سده، مهدی؛ مؤذنی، احمد (۲۰۱۱) بررسی نقش تنوع اجتماعی در ایجاد شهرهای خلاق و نوآور مورد مطالعه: شهر اصفهان. فصلنامه جغرافیا و توسعه، بهار ۱۳۹۰، دوره ۹، شماره پیاپی ۲۱، صص. ۱۵۹-۸۰.
- (۳) حاجی حسینی، حجت‌الله؛ اشتری، حسن؛ مهدنژاد، حافظ (۱۳۹۳) نقش نظریه شهر خلاق در پویای اقتصاد فرهنگی وزندگی شهری. مجله ترویج علم، سال ۵، شماره ۷، صص. ۸-۱۵.
- (۴) عصارزاده، امیرحسین (۱۳۹۲) ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق در پهنه فرهنگی تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات شهری، به راهنمایی آنوسا مدیری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- (۵) اسدی، احمد؛ سامی، ابراهیم (۱۳۹۷) ارزیابی میزان تطابق شهر قاین با شاخص‌های شهر خلاق. نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. پاییز ۱۳۹۷، دوره ۱۰، شماره ۴، شماره پیاپی ۴۰، صص. ۲۶-۱۳.
- (۶) حسین پور، سید علی؛ امیر گیلکی، مهشاد؛ حفار، امیرمحمد (۱۳۹۸) تبیین شاخص‌های شهر خلاق در خیابان احمدآباد مشهد با استفاده از AHP، مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، بهار ۱۳۹۸، دوره ۱، شماره ۴، صص. ۴۴-۳۵.
- (۷) صابری فر، رستم و نیت مقدم، صالحه (۱۳۹۷). بررسی میزان موفقیت در دستیابی به شهرهای خلاق و نوآور (نمونه موردی: شهر فردوس). مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی. پاییز ۱۳۹۷، دوره ۱۳، شماره ۳، صص. ۶۲۷-۶۱۳.
- (۸) فتوحی مهربانی، باقر (۱۳۹۵) تحلیلی بر مفهوم فلوریدایی شهر خلاق، سمینار آینده‌پژوهی توسعه ملی ایران در بستر جغرافیا، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- (۹) کلانتری، محسن؛ رجایی، سید عباس؛ فتوحی مهربانی، باقر (۱۳۹۵) تحلیلی بر برخورداری کلان‌شهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، زمستان ۱۳۹۵، دوره ۴، شماره ۴، صص. ۵۸۷-۶۱۲.
- (۱۰) مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ سقایی، محسن؛ ایمان، فاطمه (۱۳۹۳) سطح‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان از لحاظ شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، بهار ۱۳۹۳، دوره ۵،

شماره ۱۶، صص. ۱۰۵-۱۲۰.

- (۱۱) نظم فر، حسین؛ علوی، سعیده؛ عشقی چهار برج، علی (۱۳۹۶) سنجش میزان برخورداری سکونتگاه‌های شهری استان اردبیل از شاخص‌های شهر خلاق. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، تابستان ۱۳۹۶، دوره ۲۸، شماره ۲، صص. ۱۶۸-۱۸۴.
- 12) Bellini, Elena. & Gianmarco, IP Ottaviano. & Dino, Pinelli. & Giovanni, Prarolo. (2103) Cultural diversity and economic performance: evidence from European regions, In *Geography, institutions and regional economic performance*, pp.121-141.
- 13) Clark, Terry Nichols. & Richard, Lloyd. & Kenneth, K. Wong. & Pushpam, Jain. (2002) Amenities drive urban growth, *Journal of urban affairs*, Vol.24, No.5, pp. 493-515.
- 14) Crane, L. (2007) Creative industries districts: an innovative concept for an innovative time. In *HKIP&UPSC conference: when creative industries crossover with cities*, Hong Kong: HKIP&UPSC.
- 15) Donegan, Mary. & Nichola, Lowe. (2008) Inequality in the creative city: is there still a place for “old-fashioned” institutions?, *Economic Development Quarterly*, Vol.22, No.1, pp.46-62.
- 16) Florida, Richard. (2002) *The rise of the creative class. And how it’s transforming work, leisure and everyday life*, New York: Basic Books.
- 17) Florida, Richard. (2005) *Cities and the creative class*, Publishers Routledge.
- 18) Florida, Richard. (2012) *The Rise of the Creative Class-Revisited: Revised and Expanded*, Basic books.
- 19) Florida, Richard. (2014) *The rise of the creative class. In The Rise of the Creative Class, Revisited: Revised and Expanded* (pp. 15–25). New York: Basic Books.
- 20) Florida, Richard. & Charlotta, Mellander. & Kevin, Stolarick. (2008) Inside the black box of regional development—human capital, the creative class and tolerance. *Journal of Economic Geography*, Vol.8, No.5, pp.615–649.
- 21) Luigi Fusco, Girard. & Baycan, Tüzinand. & Peter, Nijkamp. (2011) *Sustainable city and creativity: promoting creative urban initiatives*. Ashgate Publishing, Ltd.
- 22) Glaeser, Edward L. & Albert, Saiz. (2003) *The rise of the skilled city*, National Bureau of Economic Research.
- 23) Glaeser, Edward L. & Jed, Kolko. & Albert, Saiz. (2001) *Consumer city*. *Journal of Economic Geography*, Vol.1, No.1, pp.27–50.
- 24) Hall, Peter Geoffrey. (1998) *Cities in civilization*, Pantheon Books New York.
- 25) Jacobs, Jane. (1969) *The economy of cities*. The economy of cities. London: Jonathan Cape.
- 26) Jacobs. Jane. (1961) *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage.
- 27) Landry, Charles. & Franco, Bianchini. (1995) *The creative city* (Vol. 12). Demos.
- 28) Lucas, Jr. & Robert, E. (1988) On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*, Vol.22, No.1, pp.3–42.
- 29) Manacorda, Marco. & Alan, Manning. & Jonathan, Wadsworth. (2006) *The impact of immigration on the structure of male wages: theory and evidence from Britain*.
- 30) Marlet, G. A. & Clemens, Van Woerkens. (2004) *Skills and Creativity in a Cross-section of Dutch Cities*. Discussion Paper Series/Tjalling C. Koopmans Research Institute (Vol. 4). UU USE Tjalling C. Koopmans Research Institute.

- 31) McCarthy, Michael Brian. (2014). Geographic patterns of the creative class for megapolitan and non-megapolitan counties of the contiguous United States: Key predictors and clusters, The University of North Carolina at Greensboro.
- 32) Montalto, Valentina. & Carlos Jorge, Tacao Moura. & Sven, Langedijk. & Michaela, Saisana. (2019) Culture counts: An empirical approach to measure the cultural and creative vitality of European cities, *Cities*, Vol.89, pp.167-185.
- 33) Putnam, Robert D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture, *Scandinavian Political Studies*, Vol.30, No.2, pp.137-174.
- 34) Ratiu, Dan Eugen. (2013) Creative cities and/or sustainable cities: Discourses and practices. *City, Culture and Society*, Vol.4, No.3, pp.125-135.
- 35) Stolarick, Kevin, Charlotta Mellander, and Richard Florida. (2012) *Human Capital in Cities and Suburbs*. Royal Institute of Technology, CESIS-Centre of Excellence for Science and Innovation Studies.
- 36) UNCTAD. (2008) *Creative economy report 2008: The challenge of Assessing the Creative Economy: towards informed Policy-making*. United Nation.
- 37) Zachary, G. Pascal. (2000) *The Global Me: New Cosmopolitans and the Competitive Edge--picking Globalism's Winners and Losers*. PublicAffairs.
- 38) Zimmerman, Jeffrey. (2008) From brew town to cool town: Neoliberalism and the creative city development strategy in Milwaukee, *Cities*, Vol.25, No.4, pp.230-242.

